

Кустурица [1], који својим радом иде у сам врх српске културе, трпи увреде народа којем је дао све што је могао: светску репутацију, бројне награде, пријатељство са великим народима света, највећи српски филм и још много тога. Проклетство се наставља. Ми смо као народ осрамоћени пред собом и другима, варварским испадима шачице доколичара и вероватно, хроничних пијанаца. Срамота због тога није мања. Чим се то десило, значи да има још оних који тако мисле. На којем смо ми ступњу културне егзистенције као народ, када се према највећима овако односимо?

Значај Кустурице као режисера и интелектуалца није ни праведно, ни правилно вреднован код нас. За друге народе он може бити то што неспорно јесте – велики режисер; за нас – он мора бити много више, уколико желимо да се назовемо народом велике културе. Кажем није праведно вреднован, јер овде неки беседе да је „он“ безначајан лик који профитира на карти провинцијалног ексклузивизма, притом се још представљајући као вођа некакве руралне музичке гериле, док су они, београдски урбани критичари, лишени свих тих ниских и сељачких порива за куповином јефтених поена код публике, поносно остали да седе на Карабурми одакле су, обасјани пламеном зависти, наводно једини у стању да виде праву истину. Свет у њему, поред уметника, препознаје аутентичност и искреност, данас заборављене вредности. Али, за нас, Кустурица и његово уметничко дело, ништа мање него Његош или Црњански, мора бити упоришна тачка нашег духовног идентитета. Ремек-дела филма упоредива су са највећим остварењима светске уметности и културе; покретне слике не заостају у свом уметничким изразу за великим делима сликарства, архитектуре, вајарства или књижевности; то је моја принципијелна позиција. Свима који још увек верују да филму ипак нешто недостаје да би био права уметност, не мислим да доказујем ову истину.

Андерграунд је српски пантеон. Сви наши митови и богови, авети и коби, предања и архетипови, дати су у том филму. Први пут у историји филма, један филм је националан у том смислу што је призма кроз коју се у милион боја прелама слика карактера народа из којег је потекао. То је најдубља социолошка, антрополошка, психолошка и филозофска студија о нашем народу, дата у форми алегорије, која по снази нимало не заостаје за најчувенијом алегоријом европске културе, алегоријом пећине. Овај филм није само ремек-дело кинематографије, већ културе уопште. Као што је познато, филм није духовни медијум; он као такав није подесан за преношење духовности онако као што је то у стању нпр, религијски текст. Али, овај филм довео је до нових врхунаца традиционалне функције филма, пре свега у испољавању читавог дијапазона људских емоција: љубави, мржње, радости, смеха, меланхолије, туге ... даје потпуно нов механизам њиховог испољавања.

Ако се сва уметност може поделити на поезију и прозу, онда ћемо за Кустурицу лако рећи да ствара поетски. Јасно се осећа да је Андерграунд производ песничког осећања и религиозне свести његовог аутора. Филм свој коначни визуелни облик и растрзан и рачваст ток дугује симбиозом ова два елемента; повезивање елемената радње у веома сложену, крећућу структуру могло је да одржи на окупу само јака поетско-профетска личност аутора. Андерграунд је највиши производ аутентичног српског православног паганизма. У њему ништа није оно што јесте и свако померање значења једног елемента утиче на мењање структуре филма. Ми видимо само оно што смо способни да учитамо у

непрегледан низ симбола. Симболи су толико јаки, дати у тако јарким нијансама, да свест не може да их апсорбује на инстант начин, она се дословно мучи да упије такав садржај. Рекло би се да је филм, пре резултат стваралачког кошмара, него хладнокрвне и савршене анализе и припреме (нрп, бергмановског типа).

Кустурица је Андерграунд-ом, саградио храм српског паганског бића. То је религиозни ниво посматрања. Постоје и многи други. Покушаћу то да илуструјем. Он је њиме дао политичку оцену једног периода, социолошку студију друштва, социо-психолошку студију ликова, кључ за разумевање последњих ратова, уткао танано исцртане психолошке профиле у носиоце радње, као ретко ко приказао дијаболичну страну људске природе, судбину направио главним елементом апсурда и никога није осудио у једном ратном филму. Цела наша душа је у том филму. И њена историјска судбина. Нисмо ли ми, као народ, били спремни, попут Црног, да срљамо и прескупо плаћамо и своје поразе и своје победе? Нисмо ли у свим нашим победама били поражени, као Црни? Нисмо ли продали душу ђаволу, црвеном и(ли) конформистичком, попут Марка? Нису ли српске жене, дале себи моралног одушка у модерно доба, попут Наталије? Нисмо ли сви, заљубљени у те наше домаће лујке, са свом снагом Црног и свом перверзношћу Марка? Нисмо ли сви одрасли уз очинске фигуре Деде и мајчинске фигуре Вере? Нису ли родитељи претерано болећиви на децу којој не дају да одрасту? Није ли директна подземна веза са Немачком – комунистима омогућавала решавање друштвених проблема, попут незапослености? Какав морални слом мора да су већ, на унутрашњим питањима, доживеле ратне генерације, кад су пристале да цела држава добије статус послератног колаборационисте?

Узмите српску душу и добро је погледајте; нећете наћи ни један њен кут, ниједан делић, који није приказан у Андерграунд-у. Ако је Његош у „Горском вијенцу“, дао најлепши спев о нашем осећању слободе и епском схватању живота, указујући на највећу муку нашег народа, трагичну подељеност, где брат брату постаје душманин, зар Кустурица заостаје за тим његошевским осећањем трагизма? Зар је српска душа мање узбуђена гледањем Андерграунд-а, него читањем „Горског вијенца“? Није ли и Андерграунд из истог грмена изишао као најсилнији песнички крик против издељености народног бића и крвавог братоубилачког рата? И нема ли исту сврху? Није ли Андерграунд најграндиозније паганско опело икад одржано у част једне државе?

Док је наше политичко биће давало последње знаке живота у свом самртном ропцу, док смо сви били сломљени, разочарани и огорчени, смушени, изгубљени и поражени, један човек је водио титанску борбу да да израза свом осећању – Емир Кустурица. Његов филм није жанровски одређен до данас, никада пре виђен и никада поновљен; отуда и проблеми са сврставањем и смишљање начина да се тај филм на прави начин преведе у блиске категорије и појмове. Када то покушавате да урадите, одједном осећате да сте на непознатом терену. Познавање историје уметности (посебно сликарства), југословенске историје (посебно ратних поглавља), филма као медија, индивидуалне и колективне психологије итд, свакако вам помаже да о том филму створите сопствено мишљење. Али, материја вам се непрестано мигуљи из руку. Шта год да кажете, звучи недовољно и тривијално, чак глупо. Једноставно, у Андерграунду је постигнуто такво синтетисање грађе, која се преплиће на неколико стално активних нивоа значења, да је то

својеврстан интелектуални шифрарник са процесором који стално меша бројеве на дисплеју са коначним решењем. Кад год мислите да сте сложили све коцкице и да видите неку јасну симболику, откријете да управо откривени слој значења, носи у себи клицу новог, до тада потиснутог у свести. У којој мери је то плод свесне намере аутора, а колико последица спонтане кондензујуће моћи његовог израза, никада нећемо сазнати, као ни каква душевна бура претходи таквом, ураганском замаху приликом стварања. То остаје само Кустуричина тајна.

Меру његове вредности представља и изузетна скромност у погледу изговорених похвала на сопствени рачун. Човек који не преза од увреде у одбрани оног што сматра светињом, никада није реч рекао о вредности сопственог рада. А још нико није дао довољно обимну студију којом би била задовољена његова уметничка права, ако тако може да се каже. Он је једини велики наш уметник, који остаје више кућени и оспораван, но уздизан и хваљен, чак и из уста свог народа.

Андерграунд је састављен од слика дела кроовског интензитета, паганске силовитости и свежине; уз подтекст набијен трагичним осећањем да у историју одлазе локомотива и композиција југословенства, једне идеологије у коју нико није веровао, а коју смо сви волели. Та носталгија за нечим чега више нема, а што у нама још живи, тај расцеп између индивидуалног сећања и бруталне стварности, остао је заувек сачуван захваљујући Емиру Кустурици.

Кустурица је Андергроунд-ом дао дело којим је уметнички закључио епоху југословенства. Није редак случај да тренуци велике политичке кризе у даровитим појединцима, који се нађу пред крајем једног времена, пробуде неодољиву снагу да изразе колективне истине и кристалишу их у својим делима, предајући их на чување потомству. Може се рећи да Кустурица никада не би направио овакав филм да није било распада Југославије, онако као што Андрић не би написао „На Дрини ћуприја“, да није било Другог светског рата (или би је написао са другим интензитетом и сензибилитетом, свеједно). Пред вратима смрти, када политичка катастрофа у великим залагајим гута делове твог народа, као да се у уметнику осећање обавезе према нацији, себи и Богу десетоструко повећава. Он тад ради под унутрашњим притиском несвакидашњим за уобичајени уметнички рад, чак, иако је он иначе, високог интензитета. Осећање судбинске предодређености за извршење великог задатка тада је највеће и најчвршће. Можемо рећи да су размере наше националне трагедије, постале претпоставке величине овог филма. Да је рођен у другом времену или другом народу, са истим позивом, његова би каријера сигурно била једнако блистава, вредност дате културе битно увећана, али, ни у једном другом случају, Кустурица не би створио дело уникатне снаге и интензитета у целокупној историји кинематографије и дело које међу својим укупним потенцијалима крије стваралачку ватру обликовања свести једног народа.

Андерграунд није обичан целовечерњи филм, који има нешто веће интелектуалне и артистичке претензије. После гледања Бергмана, ви можете провести вече ћаскајући са пријатељима о најразноврснијим значењима које сте ухватили гледајући нпр, „Дивље јагоде“. Наравно, да то исто можете учинити и после Андерграунда. Међутим, било би глупо да се на томе зауставите. Нивои свести на које Андерграунд делује далеко су

Кустурица као српски културни симбол

Пише: Ненад Бјелановић
среда, 24 септембар 2008 12:38

шири од једноставног интелектуализма. Он задире у митско биће нашег народа и практично из његове утробе црпе снагу за свој судар са судбинским. У Андерграунд-у је остварен антички идеал блискости велике уметности и општег укуса. Кустурица није мањи од Софокла, ни Андерграунд од Антигоне – само смо ми мањи од Грка.

Фусноте:

1. Овим текстом, упућујем извињење у име целог нашег народа Емиру Кустурици. Жеља ми је да искреним текстом покушам да ублажим увреде изнесене на рачун великог човека и уметника, као и да изразим захвалност за све што је Емир Кустурица чинио и наставља да чини за свој народ. Емир Кустурица заслужује да зна да мржња шачице шарлатана и злобника, није и не може бити већа од љубави неколико милиона људи, мада медији често дају управо супротан утисак.